

ТЕМА 9. ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВИ У ФРАНЦІЇ

1. Суспільний і державний лад Франції періоду сеньйоріальної монархії. (9-13ст.)
2. Суспільний і державний лад Франції періоду станово-представницької монархії (14-15 ст.)
3. Суспільний і державний лад Франції періоду абсолютної монархії (16-18ст.)
4. Революція 1789-1794р. Утворення конституційної монархії у Франції.
5. Державний лад Франції періоду Першої республіки.
6. Державний лад Франції періоду Наполеона Бонапарта:
  - а) консульство
  - б) імперія
7. Реставрація Бурбонів. Легітимна монархія.
8. Державний лад Франції періоду Другої республіки.
9. Державний лад Франції періоду Другої імперії.
10. Паризька комуна 1871р.
11. Державний лад Франції періоду Третьої республіки.
12. Державний лад Франції періоду Четвертої республіки.

Вступ

Французька держава утворилася на базі Західно-Франкського королівства, яке постало після розпаду Франкської держави у 843р. Французьку державу можна вважати класичною щодо формування суспільно-політичних відносин в період середньовіччя. Французький феодалізм, система державного і місцевого управління та самоврядування носили найбільш типовий, яскравий характер. Період феодалізму у Франції тривав з 9 по кінець 18 ст. Революція 1789-1793 року була наріжним і найбільш драматичним етапом у розвитку французької держави, наслідком якої було перетворення країни в республіку, яка з невеликими перервами існує по сьогодні. Республіканський період у

розвитку Франції також відрізняється класичністю форм і служить прикладом для багатьох країн.

1. Суспільний і державний лад Франції періоду сеньйоріальної монархії. (9-13ст.)

Період 9-13 ст. у Франції характеризується завершенням формування феодального ладу. Основою суспільних відносин виступала система *сюзернітету-васалітету*, яка була безпосередньо пов'язана з феодальною власністю. Правовий статус особи визначався в залежності від наявності земельної власності та знатності походження.

В суспільній структурі необхідно виділити такі класи:

- феодалі;
- духовенство;
- залежні селяни (серви, віллани);
- міське населення;

Становлення *класу феодалів* безпосередньо пов'язане з розвитком феодальної власності та переданням земельних наділів від одних феодалів (сеньйорів) іншим феодалам (васалам). Могутність феодала залежала в першу чергу від кількості васалів (осіб, які були залежні від нього в силу договору). Враховуючи цей факт, сеньйори намагалися поділити власне земельне володіння на більшу кількість наділів з тим, щоб передати їх у володіння іншим особам, які ставали їх васалами. У власному управлінні вони зосереджували, як правило, т.з. центральний округ (замок та прилеглу до нього територію). В свою чергу васали переслідували ідентичні цілі, передаючи значну кількість отриманих земель у володіння своїм васалам, по відношенню до яких вони ставали сеньйорами. Необхідно зазначити, що по відношенню до васалів власного васала (ар'єр-васалів) сеньйор не мав жодних прав. Таким чином серед феодалів утворилася складна *система сюзернітету-васалітету*, яка включала декілька ланок, які не були взаємно пов'язані одна з одною:

Король - герцоги і графи (васали короля) - барони (васали герцогів і графів) - шевальє (васали баронів).

Така система суспільного ладу спричинила виникнення територіальної роздробленості і, як наслідок, максимально слабку систему державної влади.

Передача феоду здійснювалася шляхом укладання угоди (інвеститура + омаж) за якою обидві сторони брали на себе певні обов'язки. Отримуючи земельний наділ васал зобов'язувався брати участь у воєнних діях в армії сеньйора (40 днів у рік), засідати в суді та інших зібраннях під головуванням сеньйора, виплачувати викуп за сеньйора, який потрапив у полон, робити цінні подарунки тощо. Сеньйор, у свою чергу, зобов'язувався передати васалу феодед, забезпечити захист його особи та майна. З початку свого існування васальні договори носили персональний характер, однак з часом (з 11 ст.) вони стають спадковими.

Залежні селяни – багаточисельна категорія сільського населення, до якої увійшли вільні общинники, раби, напіввільні - колишні жителі Франкської держави. Серед залежних селян слід виділити дві категорії:

Серви - особисто залежні селяни, які розглядалися як річ приналежності по відношенню до феодеда і були зобов'язані сплачувати подушну подать, щорічний оброк та виконувати роботи на користь феодеда (панщина). Серви були наділені обмеженою дієздатністю (не могли самостійно вирішувати питання шлюбу, виступати в суді тощо). Не дивлячись на такий об'єм прав серв мав можливість майже вільно покинути володіння феодеда.

Віллани - особисто вільні селяни, які отримували землю від феодеда у користування і були зобов'язані сплачувати оброк та викупати право на одруження. Окрім цього і серви і віллани були зобов'язані зберігати монополії феодеда (випічка хліба, вироблення вина тощо),

Міське населення. Починаючи з 12 століття жителі міст отримують особисту свободу. Всі громадяни міст були пов'язані з конкретною асоціацією, які були прообразом середньовічних цехів і гільдій. Не дивлячись на це, жителі

міст повинні були сплачувати певні платежі на користь сеньйора, який володів містом.

Державний лад. Внаслідок територіальної роздробленості в період з 9 по 12 ст. королівська влада втратила своє значення. Король залишаючись формальним главою держави фактично перестав контролювати країну за межами свого домену. Найвищі васали короля (пери) розглядали його як першого серед рівних. Обмеження влади короля полягало також у обранні його на посаду перами. Повноваження короля носили здебільшого номінальний характер - він виступав законодавцем, главою французького війська, захисником королівства і церкви, верховним суддею. Більшість з них фактично не здійснювалася. Укріплення королівської влади починається з 12 ст.: влада короля стає спадковою, при цьому спадкоємцем може бути особа виключно чоловічої статі. Встановлюється практика видання нормативних актів за згодою вищих феодалів тощо.

Центральні органи влади. Основними ознаками центральної влади були відсутність структурного оформлення та чіткої диференціації в залежності від покладених на них обов'язків, а також побудова апарату на основі двірцево-вотчинної системи. Основні посади центральної влади:

Сенешал - був головною посадовою особою (до 12 ст.) королівської адміністрації, головнокомандувачем військами, керівником королівського двору, а також здійснював підписання королівських актів.

Коннетабль - заступник сенешала по військовим справам, командуючий королівською кіннотою. Починаючи з 12 ст., після скасування посади сенешала, коннетабль стає головою королівського війська. Помічниками коннетабля стають маршал і королівський адмірал, які керують відповідними підрозділами армії.

Королівський Казначей - глава фінансового відомства та керівник архівної справи.

Камергер - заступник Казначея, який відав окремими фінансовими питаннями, а також здійснював ряд придворних функцій.

Канцлер - керівник королівською канцелярією, який готував нормативні акти, передавав їх на підпис королю, а також здійснював їх офіційне введення у силу через скріплення печаткою. В період з 13 по 14 ст. ця посада була незаймана, враховуючи її особливий вплив на державну політику.

Головним дорадчим органом була *Королівська Курія*, до складу якої входили пери, безпосередні васали короля, професійні юристи тощо. На засіданнях Курії обговорювалися законопроекти, питання війни і миру, взаємовідносин з Католицькою церквою, питання Хрестових походів, фінансові, політичні, соціальні проблеми. Курія також мала висловлювати погодження щодо найбільш вадливих нормативних актів короля.

Місцеве управління і самоврядування характеризувалося відсутністю єдиної системи і у феодах різних сеньйорів було різним. Місцеве королівське управління утворювалося лише в домені короля.

Починаючи з 11 ст. в королівському домені було введено відносно чіткий територіальний поділ. Територія домену поділялася на *превотства* (округи), які очолювали призначені королем прево, що виконували адміністративні, судові, фінансові, військові функції. На рівні міст і сіл королівська влада була представлена майорами і сержантами, які були безпосередньо підлеглі прево.

Декілька превотств об'єднувалися в *бал'яжі*, що очолювалися бал'ї, у компетенцію яких входило нагляд за додержанням королівських актів у межах області та виконання функцій прево на території бал'яжу. Бал'ї також розглядали апеляції на рішення прево, виступали у якості суду першої інстанції по найбільш важливим справам, вирішували спори між феодалами.

Приєднуючи до власного домену території васалів, королі зберігали існуючий територіальний поділ, але призначали спеціального уповноваженого сенешала, який повинен був виконувати функції бал'ї.

Особливості державного ладу:

- * територіальна роздробленість країни;
- * максимальна слабкість королівської влади;
- * відсутність чіткої структури органів центральної влади;

- відсутність єдиної системи місцевих органів управління та самоврядування;

2. Суспільний і державний лад Франції періоду станово-представницької монархії (14-15 ст.)

В структурі суспільного ладу Франції пройшли певні зміни, які були пов'язані зі зростанням міст і товарного виробництва, що в свою чергу спричинило певні зміни в традиційному феодальному ладі.

Основою соціальної структури населення був їх поділ на три стани:

- *Духовенство* - до складу якого входили священнослужителі римо-католицької церкви. Представники цього стану мали ряд важливих привілеїв: право на отримання десятини, пожертвувань, звільнення від оподаткування та судочинства королівської влади тощо. Духовенство часто залучалося до вирішення важливих державних справ, в якості радників та для виконання адміністративних функцій. Тим не менше, після кількарічної боротьби з Римом, було визнано, що духовенство підлягає юрисдикції королівської влади, що значно укріплювало позиції останньої
- *Дворянство* - об'єднувало всіх світських знатних феодалів, які в незалежності від відносин сюзернітету-васалітету вважалися васалами і слугами короля. Найважливішим привілеєм цього стану було виключне право власності на землю. Окрім цього дворяни мали право на титул, герб, судові привілеї тощо. Єдиним обов'язком дворян стає несення військової королю, а не безпосередньому сеньйору. В середині цього стану була присутня диференціація на вищі та нижчі категорії в залежності від титулу, які належали дворянам.
- *Третій стан* - в цій категорії об'єднувалися всі міські громадяни та особисто вільні селяни-цензетарії, обов'язком яких було сплачення сеньйорові грошової ренти. Третій стан вважався не знатним і єдиним який був зобов'язаний платити податки та інші платежі.

При характеристиці соціальної структури Франції 14-15 ст. необхідно відзначити поступове збільшення кількості особисто вільних селян цензетаріїв і перетворення їх у найбільш чисельну категорію селянства.

Державний лад Франції згаданого періоду слід класифікувати як *станово-представницька монархія*, суть якого полягала в укріпленні централізованої влади короля, що було безпосередньо пов'язано з територіальним об'єднанням країни і зменшенням владних повноважень окремих феодалів. Сеньйоріальна влада феодалів по суті втратила свій самостійний політичний характер. Феодали були позбавлені права самостійно вводити та збирати податки, ведення приватних воєн, законотворчості в межах своїх володінь тощо. Одним з основних факторів укріплення королівської влади було визнання католицькою церквою юрисдикції короля по відношенню до духовенства на території держави, а також обґрунтування зовнішнього суверенітету короля по відношенню імператора Священної Римської Імперії та Римського Папи. Більше того на певний період часу католицька церква попала у повну залежність від французької корони.

Особливе місце в системі державних органів належало *Генеральним Штатам*. Появі Генеральних Штатів передували розширенні засідання Королівської Курії в 12-14 ст. Вперше вони біли скликані королем Філіпом ІV в 1302 р. як загальнонаціональний представницький орган, який мав підтримати королівську владу у війні проти Англії, протиборстві з Римом та допомогти вирішити економічні питання. Таким чином Генеральні Штати були першим представницьким органом у Франції, який по суті виступав посередником між владою і народом. Компетенція Генеральних Штатів не була чітко визначена, так само як і регламент роботи, періодичність зібрання тощо. Цей орган скликався королем по мірі необхідності, як правило для надання згоди стосовно оголошення війни і укладання миру, вирішення гострих внутрішніх проблем, введення нових податків, висловлення думки стосовно деяких законопроектів тощо. В свою чергу Генеральні Штати звертались до Короля із проханнями, скаргами, зверненнями, були вправі критикувати діяльність королівської

адміністрації, вносити пропозиції по вдосконаленню системи управління, прийняття законів тощо. В Генеральних Штатах були представлені всі три стани, від яких обиралася відповідна кількість депутатів. Окрім цього до складу Штатів входили запрошені особи (вище духовенство та феодалі). Враховуючи той факт, що голосування проводилося по станах, перший і другий стан завжди мали перевагу. Таким чином Генеральні Штати в основному відображали бажання і думки аристократії.

Не дивлячись на фактичну зміни державного ладу структура центральних органів влади не зазнала докорінних змін. В цей же, за допомогою легістів, обгрунтовується суверенітет монарха на власною державою і народом. Так було визначено, що Король не пов'язаний думкою власних радників-міністрів. Більше того, вважалося, що всі посадові особи виконують функції, делеговані їм Королем. Більшість колишніх посад (камергер тощо) перетворилася на придворні титули.

Основні органи центральної влади:

Канцлер - глава королівської канцелярії, здійснював підготовку більшості королівських актів, керував судовою системою, головував у Королівській Курії.

Велика Рада - була створена на базі Королівської Курії, до її складу входили принци, пери, архієпископи, легісти тощо, які призначалися Королем, або успадковували своє місце. Рада виконувала виключно дорадчі функції.

Таємна Рада - неофіційний орган, який скликався Королем за власним розсудом із наблизених осіб для розгляду найбільш політично важливих проблем.

Окрім цього в центральному апараті з'являються багато посад (секретарі, нотаріуси, помічники), які призначалися Королем із числа легістів або незначних дворян, особисто відданих королю. Вони не мали чітко визначене коло повноважень і використовувалися для виконання окремих, інколи неофіційних, функцій.

Для виконання фінансових функцій (накопичення капіталу та видатки) створювалося *Королівське Казначейство*. Місцевими органами фіскальної

влади були генерали, які Окрім цього була утворена *Рахункова Палата*, як фіскальний орган та дорадчий орган з фінансових питань. В компетенцію Рахункової Палати входило зібрання доходів, які поступали від бал'яжів і сенешальств, надання порад з фінансових питань тощо. Місцевими органами фіскальної влади були генерали, які контролювали збір податків у визначених територіальних округах.

У організації війська пройшли докорінні зміни, які виявилися у організації регулярної найманої армії (шотландські, швейцарські гвардії) та обов'язку всіх дворян нести службу у військах. В найбільш важливих містах були розміщені королівські гарнізони, які виконували функції по забезпеченню зовнішньої та внутрішньої безпеки держави.

Місьцеве управління зазнало деяких реформ. *Прево і бал'ї* залишались головними посадовими особами в межах округу їх юрисдикції, однак втратили ряд функцій. Так, для розгляду судових справ в бал'яжі призначаються лейтинанти, а бал'ї перетворюються у виключно адміністративну інстанцію.

Поступово була введена посада *губернатора*, який замінює бал'ї на території бал'яжу, представляє королівську владу, виконує військові, адміністративні, фіскальні функції.

Починаючи з 15 ст. були утворені провінції, як адміністративно-територіальні одиниці найвищого рівня, що об'єднували по декілька бал'яжів. Вся повнота влади на території *провінції* належала *Генерал-Лейтинанту*, який призначався Королем із числа принців та знатного дворянства.

На рівні міст спостерігалось часткове обмеження прав по самоуправлінню і введення адміністративної опіки з боку королівської влади та її чиновників на місцях.

Судова влада. Основними ознакою судової системи цього періоду було проведення її уніфікації, поступового скасування сеньйоріальної та духовної юстиції, а також нероздільність судової і адміністративної влади.

Найвищим судовим органом був *Парламент*, який розглядав в апеляційному порядку скарги на рішення нижче стоячих судів, а також

здійснював розгляд особливо важливих справ в порядку суду першої інстанції. Окрім цього Парламент був органом реєстрації королівських актів і міг накласти на них вето, яке долалося шляхом присутності Короля на засіданні Парламенту.

На рівні бал'яжу розгляд судових справ здійснювався *судом бал'ї* до складу якого входили *лейтинант* (головуючий), представники місцевого дворянства, королівський прокурор тощо. Суди бал'ї розглядали основні категорії цивільних і кримінальних справ.

Найнижчою судовою інстанцією були суди *прево*, до компетенції яких входило розгляд мілких кримінальних і цивільних справ.

3. Суспільний і державний лад Франції періоду абсолютної монархії.

Суспільний лад Франції періоду абсолютної монархії не зазнав важливих змін стосовно попереднього періоду. Соціальна структура суспільства залишилась попередньою. Суспільство поділялося на три стани (духовенство, дворянство, третій стан.)

Основні ознаки суспільного ладу:

- встановлення тісних зв'язків між представниками духовенства і дворянства, які проявлялися також у проникненні дворян у ряди духовенства;
- пануюче положення дворянства щодо управління державою;
- неоднорідність в середині кожного з трьох станів, яка провокувала конфлікти та боротьбу (вище-нижче духовенство, міська верхівка та плебе, селяни-орендарі та цензетарії тощо)
- перетворення дворянства у інститут нерозривно пов'язаний з особою та її походженням; разом з тим починають виникати прецеденти пожалування дворянських титулів чиновникам;
- поступова заміна феодальних повинностей селян(панщина) та привілеїв феодалів(право першої ночі) грошовими платежами.

Державний лад Франції 16-18 століття можна класифікувати як *абсолютна монархія*.

Основними ознаками цього періоду були:

- максимальне посилення влади Короля у всіх сферах суспільного життя;
- відсутність інститутів та механізмів, які б реально обмежували королівську владу;
- консолідація французів навколо Короля, як символу єдності нації;
- завершення територіального об'єднання країни;
- остаточне обґрунтування суверенітету Короля над державою і народом та божественного походження його влади;
- злиття та ототожнення інститутів Короля і держави; поглинення державою Короля;
- гуманістичний (а не деспотичний) характер ідеї абсолютної королівської влади;
- наявність великої кількості центральних і місцевих органів влади, які не завжди мали чітко визначені функції, компетенцію та юрисдикцію.

Главою держави у Франції виступав Король, який отримував владу у спадок по чоловічій лінії. Всі верховні владні повноваження концентруються в руках у глави держави, який не ділить їх із жодним з державних органів. Для здійснення окремих функцій Король міг делегувати частину своїх повноважень державним органам. Особливістю є також встановлення контролю над церквою на території держави, оскільки за угодою з Римом, Король отримав право призначати осіб на вищі церковні посади.

Центральні органи влади:

Найвищою посадовою особою в країні був *Канцлер*, який очолює королівську канцелярію, здійснює керівництво судами та головує в королівських радах при відсутності глави держави.

Державні секретарі - посадові особи, що призначалися королем для керівництва окремими галузями. Так були створені посади державних секретарів іноземних справ, військових справ, морських справ і керівництва колоніями, внутрішніх справ тощо. Для допомоги здійснення покладених на

секретарів функцій створювалися підпорядковані їм бюро, які поділяються на секції, що відають окремими питаннями.

Особливе значення набуває статус *суперінтенданта фінансів* (генерального контролера фінансів), в обов'язки якого входило складання бюджету, контроль за його виконанням, організацію збору податків, керівництвом економічною галуззю тощо. Генеральний Контролер завдяки фінансовому впливу стає найважливішою особою в апараті, яка здійснює міжвідомчий та територіальний контроль, що значно поширює її вплив на вирішення державних справ.

У цей же період створюється поліцейська служба, яка очолюється *Генерал-Лейтинантом Поліції* і виконує функції громадської безпеки та політичного зиску. Дана структура також має територіальні представництва.

Система дорадчих органів влади також зазнала деяких змін. В королівстві діяли декілька Рад, кожна з яких виконувала дорадчо-контрольні функції у різних галузях.

Велика Рада - складалася з принців, герцогів і перів, державних секретарів, канцлера, державних радників, вищого духовенства тощо. В компетенцію ради входило обговорення найважливіших питань, розгляд законопроектів, адміністративний контроль тощо. Роботою ради фактично керував Канцлер.

Верхня Рада - складалася з державних секретарів іноземних та військових справ, Канцлера, декількох державних радників і здійснювала розгляд зовнішньополітичних питань.

Рада Денеш - складалася з державного секретаря внутрішніх справ, Генерального Лейтинанта Поліції, Канцлера декількох державних радників і розглядала питання внутрішнього управління та адміністрації.

Фінансова рада здійснювала розгляд фінансових і податкових питань.

Міське управління. Особливістю місцевого управління була наявність великої кількості спеціалізованих органів, які здійснювали керівництво

окремими галузями (судове управління, дорожнє управління, поліція тощо) і не мали чітко визначену юрисдикцію.

З 16 ст. в якості головного представника центральної влади в провінціях було визначено *губернаторів*, які концентрували всю повноту повноважень. Окрім цього, з другої половини 16 ст. у провінції призначаються інтенданти, які забезпечують виконання фінансових функцій, а також виконують повноваження по нагляду за судом, місцевою владою, контроль за розвитком економіки тощо, додержанням громадського порядку, організують набір в армію. Іntenданти безпосередньо підпорядковувалися Генеральному Контролерові.

На рівні бал"яжів і превотсв майже не відбулося жодних змін. Однак місцеве самоуправління було фактично скасовано і влада передана призначеним (а не обраним) Королем мерам.

Судова влада майже не зазнала жодних змін. Парламент був обмежений у праві відхилення королівських актів.

4. Революція 1789-1794р. Утворення конституційної монархії у Франції.

Основною причиною Французької революції було протиріччя між виробничими силами і феодалними виробничими відносинами. В суспільстві назрівало протистояння між двома основними соціальними групами: дворянством (до якого слід віднести і духовенством) та „третьім станом” (селяни, міські жителі, буржуазія тощо). Представники дворянства намагалися зберегти існуючий на той час суспільний і державний лад (та збільшити повинності „третього стану”), а представники останнього, намагалися його змінити.

В 1788 р. внаслідок глибокої економічної кризи в багатьох селах та містах почалися заворушення місцевих жителів, які з часом почали носити загрозливий, по відношенню до влади, характер. Ситуація ускладнювалася тим, що армія відмовлялася приймати участь в „заспокоєнні народних мас”.

В такій ситуації королівська влада була вимушена піти на певні поступки і оголосила про зібрання Генеральних Штатів. Представники влади хотіли використати Штати для введення нових податків, а представники „третього стану” намагалися добитися змін у суспільному і державному ладі. Окрім цього вони вимагали змінити існуючий порядок голосування (за куріальним принципом), оскільки він завжди залишав „третій стан” у меншості, хоча за кількістю населення це був найбільший стан.

Уряд відмовився провести зміни у процедурі голосування. Внаслідок цього депутати від „третього стану” в липні 1789р. оголосили себе Установчими Зборами і заявили про своє право законотворчості. Уряд намагався розігнати Збори, однак населення Парижу та більша частина військ стало на їх захист. 14 липня 1789р. повстанці взяли штурмом королівську в'язницю Бастилію. Цей день вважається днем утворення нової Франції.

Велика Французька революція пройшла три етапи:

- 14 липня 1789 - 10 серпня 1792 – Конституційна монархія.
- 10 серпня 1792 – 2 червня 1793р. – Жирондистська республіка.
- 2 червня 1793 – 27 липня 1794р. – Якобінська республіка.

Внаслідок революційних подій відбулися значні зміни в усіх галузях суспільного життя. Одними з найважливіших змін були перетворення у сфері державного ладу та права.

Основні зміни:

- Замість представників королівської влади на містах були створені органи місцевого самоврядування – муніципалітети.
- Було створено Національну Гвардію – збройні сили, до складу якої увійшли перш за все представники крупної буржуазії (це було спричинено тим фактом, що гвардійці повинні були самостійно себе утримувати та озброювати).

- В серпні 1789р. було оголошено про „скасування феодалізму”. Однак скасування носило частковий характер і майже всі основні привілеї феодалів по відношенню до залежних селян були збережені.
- 26 серпня 1789р. було прийнято „Декларацію людини і громадянина”. Цей документ повинен був сприяти соціальному примиренню, встановленню миру і злагоди в суспільстві. Декларація проголошувала вільність і формальну рівність громадян незалежно від походження. Декларувалися принципи державного ладу, серед яких основне місце належало „природнім і невід’ємним правам людини”, „народному суверенітету”, „розподілу влад”. В Декларації було введено класифікацію на „природні права людини” (право на свободу, безпеку, спротив насильству, власність тощо) та права громадянина (здебільшого політичного характеру). Окрім цього було введено ряд принципів кримінального судочинства (презумпція невинності, вмотивований арешт, non crime sine lege тощо)
- Було введено новий адміністративно-територіальний устрій. Поділу на провінції було замінено поділом на 83 приблизно рівних за площею і населенням департаменти, які об’єднували території базуючись на економічному факторі.
- Прийнято закон про націоналізацію церковних володінь, продаж їх населенню. Окрім цього було скасовано адміністративне підпорядкування церкви Папі Римському і введено порядок обрання парафіяльних священників.

Однією з найважливіших подій Французької революції було прийняття Установчими Зборами 3 вересня 1791р. Конституції і затвердження її Королем. Цей факт дає можливість твердити, що у Франції форма правління була змінена з абсолютної монархії на конституційну монархію.

Конституція встановлювала державний лад заснований принципах розподілу влади, обмеження монархії, утвердження національного(народного) суверенітету та представницького правління.

Вищим органом законодавчої влади проголошувався однапалатний парламент – Національні Збори, які обирались терміном на два роки і не могли бути розпущені королем. Порядок скликання сесій парламенту визначався законом, а не волею короля. Головною функцією Національних Зборів було прийняття законів. До компетенції парламенту належали такі питання:

- Формування збройних сил, визначення їх кількості і складу.
- Оголошення війни і укладення миру.
- Прийняття бюджету, контроль бюджетними видатками.
- Визначення структури державного апарату.
- Притягнення до відповідальності перед Верховним Судом міністрів та інших вищих посадових осіб.
- Ратифікація договорів з іноземними державами.

До складу парламенту входили депутати, які обиралися активними громадянами (вік 25 років, ценз осілості, сплата податків, внесені в список Національної гвардії, не знаходиться в положенні прислуги) Депутатами могли стати лише активні громадяни, які відповідали підвищеному майновому цензу.

Таким чином Конституція фактично встановлювала здійснення демократії представницьким шляхом і нерозривно пов'язувала це здійснення з майновим цензом, ущемляючи права не заможних громадян.

Виконавча влада належала Королю, який мав її здійснювати через призначених ним міністрів. Король вважався верховним головнокомандувачем збройних сил, здійснював загальне керівництво внутрішніми і зовнішніми справами, призначав на вищі державні посади. Однак влада Короля зазнала суттєвих обмежень, порівняно з минулим часом: він міг діяти лише в рамках законів, прийнятих Зборами, вводилася обов'язкова контрасигнація актів короля відповідним міністром.

Місцеве управління покладалося на виборні органи, які діяли під керівництвом і контролем відповідних міністрів. Рішення місцевих органів влади могли бути скасовані королем, якщо вони суперечили законам і постановам уряду. У випадку негідкорення такому рішенню Короля посадові особи таких органів звільнялися з посади.

Судова влада належала системі судових органів, яка складалася з *Верховного Суду, Касаційного Суду, судів присяжних та обраних на певний строк суддів*. Верховний Суд утворювався для розгляду справ про злочини вищих посадових осіб, а також справ, що стосувалися злочинів направлених на підриив безпеки держави. Касаційний суд розглядав в касаційному порядку справи, по яким були винесені постанови нижче стоячими судами.

Разом з тим Установчі Збори, під натиском крупної буржуазії, прийняли ряд актів, які значно уражали права громадян і свідчили про неоднорідність поглядів на державно-правовий лад у суспільстві. Так, законом Ле-Шапел'є було заборонено об'єднання в союзи громадян однієї професії, заборона проводити стачки під приводом, що такі дії підривають безпеку країни.

Окремо слід зазначити про політичну структуралізацію суспільства, пов'язану з утворенням груп політичного впливу. На початку революції в країні сформувалися три основні „політичні клуби” :

- *партія фельянів*, яка представляла інтереси крупної буржуазії, ліберального дворянства заможних верств населення тощо. Представники цієї політичної групи прагнули до поступових перетворень у французькому суспільстві і закріплення ідеалів конституційної монархії.
- *Партія Жирондистів*, яка представляла торгово-промислоу середню буржуазію, в основному вихідців з провінцій.
- *Партія Якобінців*, яка виражала інтереси мілкої, частково середньої буржуазії, ремісників, селян. Прихильники найбільш радикальних перетворень, скасування монархії, запровадження республіканської форми.

На першому етапі революції в політичному житті країни домінували фельяни.

5. Державний лад Франції періоду Першої Республіки.

Період Першої республіки у Франції розпочинається 10 серпня 1792р., захопленням повстанською Паризькою комуною королівського палацу, утворенням нового вищого органу державної влади Конвенту, який позбавив короля влади і проголошував утворення республіки.

Період Першої Республіки слід поділити на такі етапи:

- Серпень 1792 – червень 1793 – Жирондистська республіка.
- Червень 1793 – червень 1794 – Якобінська республіка (диктатура).
- Червень 1794 – листопад 1799 – Термідоріанська республіка.

Серед причин скинення монархії та встановлення республіканської форми правління слід назвати загрозу відновлення абсолютної монархії у Франції. Можливість реакційного перевороту склалася завдяки утворення сильної коаліції європейських країн на захист французького трону і проти революції та посиленням заколотницьких настроїв серед дворянства, яке всіляко підтримувалося королівським двором. В такій ситуації значно зросли анти-роялістські настрої серед населення і в ніж на 10 серпня 1792р. Паризька комуна захопила палац короля, скинула уряд фельянів та примусила Законодавчі Збори прийняти ряд важливих законодавчих актів та рішень.

Основні зміни за прийнятими рішеннями.

- Король був позбавлений статусу глави виконавчої влади і був увільнений від виконання всіх обов'язків по управлінню країною;
- Було проголошено про створення нового органу державної влади – Національний Конвент, вибори до якого пройшли у вересні 1792р.
- Було встановлено новий порядок виборів, згідно з яким було скасовано поділ громадян на активних і пасивних і встановлено віковий ценз активного виборчого права з 21 року, а пасивного – з 25 років.

- Утворювалася Тимчасова Виконавча Рада, яка мала виконувати функції виконавчої влади замість скинутого королівського уряду. До складу цього органу в основному увійшли жирондисти.
- Створювався Надзвичайний кримінальний трибунал, основним завданням якого було розгляд справ про контрреволюційні діяння.

Після виборів до Конвенту на першому етапі його роботи домінуючі позиції в ньому займали представники партії жирондисти та якобінців. Певний період часу між представниками цих партій та арифметичною більшістю депутатів, які в переважно були безпартійними, встановилося тимчасове перемир'я в поглядах і діях. Найважливішою подією в роботі Конвенту було скасування монархії та відміна Конституції 1791р.

Разом з тим не було вирішень ряд важливих питань:

- Не було остаточно ліквідовано феодальні відносини в сільській місцевості.
- Не було вирішено продовольчу проблеми (на країну насувався голод).

В травні 1793 року спалахнуло роялістське повстання всередині країни. На зовнішніх фронтах війська Франції зазнавали поразок. В такій ситуації представники Національної Гвардії та озброєні громадяни скинули уряд жирондистів. Таким чином в країні було фактично встановлено режим диктатури якобінців.

Основні зміни в державно-правовому ладі, які відбулися за часів якобінської диктатури:

- 3 червня 1793р. Конвент прийняв декрет про пільгову продажу конфіскованих земель селянам, чим самим завоював симпатії і підтримку серед селянського населення і міської бідноти.
- 17 червня 1793 р. прийнято декрет, який скасовував всі усі феодальні права. В результаті велика кількість селян перетворилася на вільних громадян, зникло крупне землеволодіння (в т.ч. і церковне). Велика

кількість земель придбавалася представниками мілкої і середньої буржуазії.

- 24 червня 1793р. була прийнята Конституція, яка по традиції складалася з двох документів: Декларації прав людини і громадянина і конституційного акту.

Декларація відтворювала основні положення Декларації 1789 р., але відрзнялася від неї більшим демократизмом і революційністю, більш радикальним підходом до проблеми політичних прав і свобод. Було зазначено, що ціллю суспільства є „загальне щастя”, а уряд діє для його досягнення і повинно забезпечувати природні невід’ємні права людини (рівність, свобода, безпека і власність). Окрім цього було встановлено чітке розмежування між юридичною рівністю і майновою рівністю. (вважалося, що юридичною рівністю наділені всі громадяни, але в майновому плані вони не є рівними) . В Декларації поняття „Нація” замінено поняттям „Народ”, яке трактувалося як співтовариство рівних громадян, якому належить абсолютний суверенітет. В Декларації також було встановлено принцип законності.

Конституційний акт 1793 року конкретизував демократичні принципи Декларації та встановлював основи державного ладу.

Проголошувався республіканський лад, верховна влада в країні визнавалася належною народу, оголошувалося введення загального виборчого права для всіх громадян Франції, які мають постійне місце проживання на протязі шести місяців. Скасовувалися всі попередні виборчі цени, в тому числі цenz осілості в певній місцевості. Водночас загальне виборче право стосувалося лише представників чоловічої статі.

Французьке громадянство надавалося кожному хто народився у Франції і має постійне місце проживання. Дієздатність наставала при досягненні віку 21 рік.

Органом законодавчої влади ставав однопалатний парламент - Законодавчий корпус (Національне зібрання), який обирався терміном на 1 рік.

Вводилася законодавча плебісцитарна система, згідно з якою законопроекти в сфері цивільного і кримінального права, бюджету, оголошення війни і укладення миру мали бути затвержені первинними зборами громадян, принаймні в половині департаментів Франції.

Адміністративно-розпорядче управління доручалося Виконавчій Раді, яка формувалася шляхом багато ступінчатої системи виборів. Основним завданням Ради було керування діяльністю всіх міністерств та відомств.

Однак введення такої системи державних органів відкладалося до повного розгрому контрреволюції. Натомість до цього часу створювалися або продовжували діяти спеціальні революційні органи, наділені надзвичайними безтерміновими повноваженнями.

Конвент вважався вищим органом державної влади, який видавав закони та контролював всі органи, що здійснювали керівництво державою. Домінуючою силою в Конвенті були якобінці.

Утворювалися Комітет суспільного спасіння та Комітет суспільної безпеки. Перший з них здійснював керівництво сферою оборони, управління внутрішніми справами, зовнішньою політикою. Другий – здійснював розслідування справ пов'язаних з контрреволюційною діяльністю.

Важливе місце в системі влади займав Революційний Трибунал, який був по суті спеціальним судом, що здійснював в спрощеному порядку розгляд справ про злочини в сфері державної безпеки. Єдиною мірою покарання, яку застосовував цей судовий орган була смерть.

Важлива роль належала *Комісарам Конвента на Національним Агентам*, які направлялись у відомства та територіальні одиниці для нагляду за їх діяльністю та виявленню контрреволюційних дій.

Якобінський уряд значну увагу приділяв соціальній політиці, однак враховуючи авторитарний стиль управління, не виправдану жорстокість по відношенню до „контрреволюціонерів”, політичні гоніння опозиції цей режим почав викликати невдоволення населення. Враховуючи також, що основні

завдання революції до літа 1794 р. були фактично виконані яacobінська диктатура вичерпала себе як форма правління та політичний режим.

27 липня 1794 року яacobінська диктатура в ході збройного повстання впала. Перша французька республіка перейшла до свого останнього етапу існування – термідоріанського. Цей період позначився приходом до влади крупної буржуазії.

Основні зміни, які відбулися під час цього етапу.

Була прийнята Конституція 1795 р., яка традиційно складалася з двох документів: Декларації та Конституційного акту.

Декларація, якою відкривалася Конституція була суттєво змінена і стала називатись „Декларацією прав і обов’язків людини і громадянина”. Із Декларації було вилючено положення про право народу на повстання, свободу друку, зборів, рівному праві бути обраним. Разом з тим було закріплено обов’язок кожного громадянина захищати державу і власність.

Основними принципами державного ладу були республіканська форма правління, заснована на представницьких началах та розподіл влади на законодавчу, виконавчу, судову.

Органом законодавчої влади оголошувався двопалатний парламент - Законодавчий корпус, який складався з двох палат: верхньої – Ради старійшин, та нижньої – Ради п’ятисот. Основною функцією парламенту була законотворчість.

Вибори проводились за двоступінчатою системою. До виборів допускалися лише громадяни чоловічої статі, які досягли віку 21 рік і відповідали певним майновим цензам. Правом бути обраним наділялися чоловіки віком від 25 років.

Виконавча влада здійснювалася колегіальним органом – Директорією, яка обиралася в кількості п’яти чоловік Радою старійшин за поданням Ради п’ятисот. Їй належало право призначати міністрів, командуючих арміями, інших вищих посадових осіб.

6. Державний лад Франції періоду Наполеона Бонапарта.

В історії Франції періодом Бонапарта вважають суспільний та державний лад який діяв з листопада 1799 по 1814 р. і безпосередньо пов'язаний з однією з найбільш ярок постатей французької та світової історії – Наполеоном Бонапартом. У цей порівняно невеликий за хронологічними вимірами проміжок часу у Франції, а згодом у Європі, відбулася велика кількість подій, яка мала надзвичайно важливе значення для подальшого розвитку країни і континенту і докорінно змінила деякі суспільно-політичні реалії тогочасного французького суспільства. Постать Наполеона завжди викликала полеміку стосовно правильності його дій та наслідків, які настали завдяки цим діям. Оцінка його особистості та дій варіювалася від обожнювання до ненависті. Однак є беззаперечним фактом, що Наполеоном здійснено ряд дій, які вплинули на подальший хід історії. З точки зору державно-правової сфери за часів Наполеона прийнято ряд важливих правових актів кодифікованого, які багатьма країнами романо-германської правової сім'ї використовувалися в якості прикладу при підготовці подібних документів; було проведено реформу органів управління, в тому числі місцевих, які з невеликими змінами діють по сьогодні тощо.

Період Бонапарта слід поділяти на два півперіоди:

- Консульство – листопад 1799 – 1802 рр.;
- Імперія – 1802-1814 рр.

Прихід до влади Наполеона відбувся *в листопаді 1799 року* (18 Брюмера Луї Бонапарта) внаслідок перевороту. Бонапарт, який на той час займав посаду одного з провідних генералів, розігнав Законодавчий корпус та Директорію. Можливість такої події була спричинена об'єктивно: у французькому суспільстві загострилася боротьба між двома крайніми соціальними групами: реакційно налаштованим дворянством та міськими трудівниками, які страждали від безробіття. Кожна з цих груп неухильно намагалася нав'язати свій вплив Директорії і керувати її діяльністю. В такій ситуації серед

правлячих кіл, представників крупної буржуазії, поширилася думка про необхідність введення режиму диктатури сильної особистості, при якому було б можливим централізувати і укріпити державу.

З приходом Наполеону до влади в 1799 році була прийнята *Конституція*. Основними рисами державного ладу, що встановлювався новою конституцією були верховенство уряду та представництво за плебісцитом. Управління країною було передано до рук трьох Консулів, які обиралися терміном на 10 років. Реальна влада концентрувалася в руках Першого Консула, який здійснював виконавчу владу, призначав і звільняв міністрів, членів Державної Ради, дипломатів, військових, суддів, глав місцевих влад. Йому також належало право законодавчої ініціативи. Другий і Третій Консули були наділені лише дорадчими повноваженнями. В Конституції було зазначено, що Першим Консулом є Бонапарт.

Було створено декілька нових органів законодавчої влади.

Державна Рада - призначалася Першим Консулом. Основне завдання – редагування законопроектів, які вносились на її розгляд урядом.

Трибунат – обирався Сенатом, як правило із осіб запропонованих Першим Консулом і здійснював обговорення вищезазначених законопроектів.

Законодавчий Корпус – обирався аналогічно Трибунату і здійснював прийняття або відхилення законопроекту в цілому, без обговорення і внесення змін до нього.

Охоронний Сенат – Складався з довічно призначених сенаторів (з часом обирався Законодавчим Корпусом і Трибунатом за поданням Першого Консула) та затверджував прийняті Законодавчим Корпусом законопроекти.

В цілому ці органи були лише імітацією парламенту, оскільки всі їх члени були підконтрольні Першому Консулу. Більше того, законопроекти могли бути внесені лише урядом (тобто Першим Консулом).

Виборча система була також докорінним шляхом змінена. Громадяни територіальних одиниць усіх ланок (від комуни до загальнонаціонального

округу) обирали зі свого складу десяту частину осіб, які ставали кандидатами на зайняття посад у відповідній територіальній одиниці. Призначення на ці посади, здійснювалося вищестоящими посадовими особами. До виборів допускалися особи чоловічої статі, що мали права французького громадянина. Таким чином вибори перетворилися у формальність, оскільки списки кандидатів на посади, які обиралися, були настільки широкими, що чиновник вищого рівня завжди мав можливість до маневру.

В 1802 році Бонапарт був оголошений довічним Першим Консулом, а потім – Імператором французів під іменем Наполеона Першого. З цього часу в його руках сконцентрувалася законодавча (разом з Сенатом) і виконавча влада.

Великий вплив на політичне життя країни здійснювала армія, яка перетворилася на найману і була особисто віддана імператору.

Особливе значення займав поліцейський апарат, який складався з декількох галузевих поліцій. Найважливішою була таємна поліція, яка здійснювала нагляд за іншими державними органами, виявляла бунтівників та ворогів режиму.

Наполеону також вдалося укласти конкордат з Папським Престолом, згідно з яким церква визнавала втрату своїх володінь, всі призначення на церковні посади здійснював Імператор і затверджував Римський Папа, священники отримували платню з державного бюджету.

Імперія Наполеона носила завойовницький характер. За часів його правління йому вдалося об'єднати під своєю владою значну частину європейського простору. Переломним етапом завойовницької компанії було вторгнення в Росію, яке закінчилося фактичною поразкою в 1812 році. Внаслідок цієї події армія Наполеона значно послабла і після військових дій союзників, направлених проти Франції в 1814 р. імперія впала.

7. Реставрація Бурбонів. Легітимна Монархія.

Після поразки Франції у війні з союзниками в 1814 р. до країни повернулося багато дворян-емігрантів на чолі з братом колишнього короля

Людовіка XVI, який вважався спадкоємцем престолу і ще раніше прийняв королівський титул під ім'ям *Людовік XVIII*. Відбулася реставрація (відновлення) влади Бурбонів у Франції. Роялісти зайняли більшу частину керівних посад, але з часом вони зрозуміли, що повернення до абсолютної монархії і авторитарного режиму вже неможливо.

Король погодився на введення *конституційного правління*, що було оформлено прийнятою ним *Хартією 1814р.* Хартія гарантувала недоторканість власності, забезпечувала обов'язки держави по відношенню до кредиторів, надавала ряд політичних прав і свобод, констатувала рівність перед законом та неможливість кримінального переслідування інакше, як в силу закону.

В країні відновлювалася *конституційна монархія*, королівський титул було оголошено спадковою прерогативою династії Бурбонів. Повноваження короля були значно розширені по відношенню до Конституції 1791р. Йому належала уся повнота виконавчої влади, він здійснював призначення на усі основні посади в системі управління, армії, поліції, судах. Король наділявся правом видання указів та законодавчої ініціативи. Йому також належало право накладати вето на законопроекти, прийняті парламентом.

Законодавчу владу здійснював двопалатний парламент, який складався з *Палати Перів (верхня) та Палати Депутатів (нижня)*. До складу верхньої палати входили довічні або спадкові пери, які призначалися королем. Перами від народження вважалися принци крові.

Активне виборче право на виборах до Палати Депутатів належало особам, які досягли 30-річного віку і відповідали певному майновому цензу. Правом бути обраними наділялися особи, що досягли 40-річного віку і виконували підвищений майновий ценз.

Військовий апарат, судовий апарат та система місцевого управління залишалася майже такою, якою вона була встановлена при Наполеоні.

З часом королівський уряд спробував повернутись до режиму абсолютної монархії. Особливо це помічалось за часів правління Карла X, який в червні 1830 року прийняв ряд ордонансів, які фактично скасували конституційну

форму правління. Був здійснений розпуск парламенту, зменшена кількість палати депутатів, підвищено майновий цenz, введена жорстка цензура, заборонено проведення зібрань. Внаслідок невдоволене населення повстало і в липні 1830 року скинула Карла X з престолу. Владу в країні захопили представники фінансової еліти, які сформували Тимчасовий Уряд і проголосили королем представника молодшої лінії династії Бурбонів Луї-Філіпа герцога Орлеанського. В країні була прийнята нова Хартія 1830 р., яка в основному відтворювала Хартію 1814 р., але дещо демократизувала режим: зросла роль парламенту, були знижені майнові цenzi тощо. Однак більшість елементів державного механізму не зазнали змін і з часом, королівська влада проводила курс на обмеження конституційного правління.

8. Державний лад Франції періоду Другої республіки.

Зимою 1848 р. населення Парижу піднялося на повстання. Причиною повстання була поступова відміна конституційного режиму, а приводом став розстріл мирної маніфестації жителів міста, які вимагали повернення до демократичних принципів управління. Повстанці захопили основні об'єкти столиці і король був вимушений зректися престолу. Після цієї події було утворення Тимчасовий Уряд, в основному з представників ліберально-демократичної опозиції, який оголосив про утворення республіки.

На весні 1848р. відбулися вибори до Установчих Зборів, які прийняли *нову Конституцію 1848р.* Основними принципами встановленого Конституцією державного ладу були

- республіканська форма правління
- розділення влад
- правління за допомогою представницької демократії;

Вищим органом законодавчої влади ставало Національне Зібрання. До його компетенції належало прийняття законів, а також вирішення питань бюджету, війни і миру, затвердження зовнішніх договорів, та деякі інші.

Депутати обирались терміном на три роки. До виборів допускалися громадяни, які досягли 21 річного віку. Право бути обраним належало громадянам з 25 років.

Главою виконавчої влади оголошувався президент, який обирався спеціальним органом, що складався з представників департаментів, терміном на 4 роки. Президент був наділений правом управління адміністративним апаратом, він призначав і звільняв міністрів та глав центральних відомств, військових командирів, дипломатів, суддів тощо.

В якості дорадчого органу, який розглядав урядові законопроекти утворювалася *Державна рада*. До компетенції державної ради також входило нагляд за додержанням законів. Державна рада обиралася Національним Зібранням на 6 річний термін.

Стосовно структури органів центрального і місцевого управління то вони майже не зазнали змін. Зберігалася також попередня система адміністративно-територіального устрою.

Суттєвим недоліком Конституції було була відсутність реального механізму стримувань і противаг між гілками влади. Парламент був наділений правом зміщення президента з посади у випадку порушення ним Конституції, але не мав достатньої сили для цього. В свою чергу президент повноваженнями по розпуску парламенту наділений не був, однак оскільки влада фактично концентрувалася в його руках, був в змозі розігнати парламент. Такий стан речей спричинив концентрацію влади в руках президента і, як наслідок, дав можливість відродити монархічну форму правління.

9. Державний лад Франції періоду Другої Імперії.

Першим обраним президентом республіки став *Луї-Наполеон Бонапарт*, який був обраний завдячуючи своїм популістським гаслам, що обіцяли зменшити податки та покращити соціальне становище населення. Враховуючи той факт, що Бонапарт мав бажання привласнити собі владу в країні, але через терміновість обрання на посаду президента це було неможливо, він пішов на

неконституційні дії. В грудні 1851 р. при підтримці військ було розігнано Національне Зібрання, заарештовано противників президентської влади та посилено військово-політичний контроль за населенням.

Для закріплення державного перевороту було прийнято Конституцію 1852 року. Згідно з цим документом уся повнота влади передавалася до рук президента, який обирався терміном на 10 років. Йому були підпорядковані основні ланки державного апарату, включаючи армію, поліцію, жандармерію, адміністративно-фінансовий апарат. Президент отримав право на призначення і звільнення з усіх важливих посад.

Законодавча влада здійснювалася Державною Радою, Законодавчим Корпусом і Сенатом спільно з президентом. Законодавчий Корпус обирався населенням, однак кандидатури для голосування визначалися президентом. Державна Рада та Сенат призначалися президентом. Законодавча ініціатива була виключним правом президента. На основі його пропозицій Державна Рада готувала законопроекти, Законодавчий Корпус приймав або відхиляв їх, а Сенат здійснював затвердження.

Місцеве управління не зазнало суттєвих змін, зберігалася система територіального поділу тощо. В цілому цей етап періоду Другої Імперії за своїми властивостями майже повторював етап Консульства періоду Наполеона.

В листопаді 1852 року імперія була відновлена і імператором проголошено Наполеона III. В країні встановилася військово-поліцейська диктатура. Основні інститути демократії були скасовані В кінці 60-х років, внаслідок назріваючої революційної ситуації, відбулася спроба часткової демократизації: розширення прав Сенату і Законодавчого Корпусу, зниження цензури тощо. У 1870 році було прийнято нову Конституцію, основна відмінність якої полягала у закріпленні цих змін.

В 1870 році Наполеон III розв'язав війну проти Пруссії, яка закінчилася поразкою Франції і мала наслідком повалення монархії.

10. Паризька комуна 1871р.

Одним з найцікавіших явищ у французькій державно-правовій історії кінця XIX століття є Паризька комуна.

Восени 1870 року Франція зазнала нищівної поразки від військ Пруссії. В той момент, коли інформація про цю подію дісталася Парижу там спалахнуло народне повстання, в результаті якого монархію Наполеона III було скинуто. До влади прийшли представники опозиції до попередньої влади, було сформовано новий уряд і проголошено республіку. Однак новий уряд не мав необхідних засобів для вигнання прусів з території Франції і навіть уклав на початку 1871 р. принизливу для Франції мирну угоду, за якою вона позбавлялася провінції Ельзас та частини Лотарингії.

Така ситуація викликала невдоволення населення країни, передусім паризьких громадян, які ініціювали скинення такого уряду, як антинародного. Безпосереднім поштовхом до збройних сутичок з урядом викликало намагання останнього 18 березня 1871р. роззброїти війська паризької Національної гвардії. Внаслідок цих сутичок озброєні парижани вигнали уряд зі столиці і встановили власний порядок врядування у Парижі.

Основною силою в місті була Національна гвардія, яка забезпечувала громадську безпеку населення і фактично контролювала усі інститути політичної влади. Після вигнання уряду та переходом частини урядових військ на біг жителів міста Центральний комітет Національної гвардії оголосив вибори до нових органів влади Парижу, які відбулися 16 березня 1871р.

В результаті виборів були сформовані наступні органи влади у місті.

Вищим постійно діючим органом ставала *Рада Паризької Комуни*. До її складу входили обрані міськими жителями депутати. Рада приймала закони та рішення з найважливіших питань.

Виконавчими органами Ради були *10 спеціальних комісій*, які відали певним колом питань (військова, продовольча, суспільної безпеки, юстиції, фінансова, освіти, суспільних служб, зовнішніх зносин). Особлива роль

належала виконавчій комісії, яка координувала діяльність усіх спеціальних комісій.

В Паризькій Комуні була організована і власна *судова система*. Найвищим судовим органом визнавалася Рада Паризької Комуні, яка здійснювала найвищий касаційний розгляд справ, рішення по яких були постановлені нижче стоячими судами. Вищим судово-розпорядчим органом Комуні була спеціальна комісія юстиції Ради Паризької Комуні. Судова система Комуні конструювалася по мірі необхідності. Суди формувалися на виборних засадах. В цілому склалася така судова система:

- 1) Загальні суди: журі у справах версальців (урядових осіб), палата цивільного суду, мирові суди;
- 2) Військові суди: дисциплінарні суди в батальйонах, суди у легіонах, загальний військово-польовий суд.

Діяльність уряду комуні носили соціально-направлений характер і її дії в основному стосувалися покращення соціально-економічного становища найменш забезпечених верств населення. Була проведена націоналізація безгосподарного майна, яке передавалось у власність кооперативних асоціацій робітників. Уряд прийняв рішення про відділення церкви від державної влади і експропріацію її майна тощо.

Внаслідок військових дій збройних сил уряду, війська Паризької Комуні зазнали поразки і 28 травня Париж був зайнятий урядом.

11. Державний лад Франції періоду Третьої республіки.

Після закінчення Франко-Пруської війни 1870-1871р. основною політичною проблемою залишалось визначення майбутнього державного ладу країни. Основними політичними силами, які діяли на той час в державі були партії монархічного та республіканського толку. Між цими двома течіями і розгорталася ідейна боротьба на ґрунті вибору форми правління післявоєнної Франції. З часом стало зрозумілим, що повернення до монархічної форми є неможливим, тому монархісти почали відстоювати встановлення такої

республіканської форми правління, при якій, з найменшими втратами можна повернутися до монархічної форми, якщо виникне така нагода. Республіканці навпаки відстоювали встановлення стабільної республіканської форми правління.

При такій розстановці політичних сил відбулося прийняття конституційних законів 1875 року Національним Зібранням, в якому домінували представники монархістських партій. Було прийнято *три основних конституційних закони*, які в своїй сукупності склали Конституцію країни: Конституційний закон про організацію державних влад, Конституційний закон про організацію Сенату, Конституційний закон про взаємовідносини державних влад. Прийняті Конституційні акти визначали структуру і компетенцію вищих органів державної влади. Відсутність єдиного конституційного документу дала можливість обійти питання про загальні принципи державного ладу. Ні один з документів прямо не встановлював республіку. Лише наявність норм про те, що президент є главою держави побічно свідчило про республіканську форму. В конституційних актах не було прописано норм про права і свободи громадян.

В цілому три конституційні закони встановлювали форму правління, яку в теорії прийнято класифікувати як *президентська республіка*, з повноваженнями президента близькими до повноважень монарха в конституційній монархії.

Главою держава визнавався *президент*, який обирався парламентом терміном на 7 років з правом переобрання. Главі держави належало право законодавчої ініціативи, промудрації законів, нагляду за їх виконанням. Президент міг відстрочити засідання парламенту, зажадати повторного розгляду попередньо узгодженого законопроекту. Зі згоди з Сенатом, він міг розпустити нижню палату парламенту. Президент був верховним головнокомандувачем збройних сил, йому належало право призначення на всі вищі державні посади.

В 1877 році монархічні партії на чолі з тогочасним президентом Мак - Магоном вчинили спробу державного перевороту, з метою повернення до

монархічної форми правління. Однак, спроба була невдалою і президент був вимушений піти у відставку. В 1884 році були прийняті зміни до конституційних актів, які встановили неможливість повернення до монархії, забороняли представникам правлячих династій балотуватися на посаду президента тощо.

Конституційні реформи мали наступні наслідки:

- 1) Парламент ставав основною ланкою державної влади;
- 2) Сталося фактичне зменшення влади президента;
- 3) Уряд ставав підзвітним і підконтрольним парламентові;
- 4) В країні була встановлена форма близька до парламентської республіки.

Законодавча влада здійснювалася Палатою Депутатів (нижня палата) і Сенатом (верхня палата), які у своїй сукупності утворювали Національне зібрання. Основною функцією парламенту була законотворчість. У структурі парламенту домінуюче положення належало Сенату, оскільки ні один законопроект не міг отримати силу закону до того часу, поки він не був затверджений Сенатом. Більше того, зі згоди Сенату Президент міг розпустити Палату Депутатів, що давало йому додатковий вплив по відношенню останньої. Разом з тим Сенату належало право законодавчої ініціативи на рівні з Палатою Депутатів (окрім прийняття фінансових законопроектів), що також значно підсилювало його компетенцію. Роль і правомочність Сенату майже повністю повторювали роль Палати Перів періоду легітимної монархії Бурбонів.

Палата депутатів обиралася шляхом загальних прямих виборів за мажоритарною системою. *Сенат* спочатку складався з обраних та довічно призначених сенаторів. Але з часом порядок його формування був змінений. Він обирався за мажоритарною системою, але шляхом двоступінчатих непрямих виборів. Спочатку від кожної комуні обиралися виборщики, які на рівні департаменту утворювали спеціальну колегію. Остання обирала одного сенатора від свого департаменту. У виборах могли приймати участь громадяни

Франції чоловічою статі, які досягли 21-річного віку і відповідали цензу осілості в даній місцевості не менше 6 місяців.

В конституційних актах не було спеціального розділу присвяченого уряду. Закони містили лише окремі фрагментарні положення про діяльність міністрів. Однією з важливих норм, було положення про солідарну відповідальність міністрів перед парламентом, що по суті означало утворення Кабінету Міністрів, як найвищого колегіального органу виконавчої влади. Враховуючи коаліційний склад уряду і протиборство політичних сил у парламенті, строк діяльності окремого складу уряду не перевищував одного року.

Особлива роль в державного механізмі належала *Державній раді*, яка складалася з призначуваних президентом вищих чиновників. Основною функцією Ради була допомога і консультування уряду в сфері управління, підготовка проектів рішень, а також виконання повноважень найвищої інстанції суду адміністративної юрисдикції. Державна рада здійснювала виключно важливий вплив на діяльність уряду і нерідко фактично підмінювала його.

Територіальний устрій Франції цього періоду можна класифікувати як унітарний централізований. Країна поділялася на департаменти, округи і комуни. На рівні департаменту і округу діяли територіальні відділення органів державної виконавчої влади. Центральний уряд в департаменті був представлений призначеним президентом за поданням міністра внутрішніх справ префектом. Префект координував діяльність всіх органів державної виконавчої влади в департаменті, був наділений правом розпуску органів місцевого самоврядування, володів правом відсторонення мерів комун з посад. На рівні округу функції представника центральної влади виконував супрефект, що призначався міністром внутрішніх справ і підпорядковувався префекту.

Місьцеве самоврядування на рівні департаменту та округу здійснювалося генеральними та відповідно окружними радами, які обиралися населенням. На рівні комун обиралися муніципалітети та мери, як найвищі посадові особи. Органи місцевого самоврядування не були наділені важливими

повноваженнями. В основному вони вирішували питання облаштування територій, місцевого комунального господарства, введення місцевих податків тощо.

Режим Третьої республіки проіснував до 1940 року, коли північна частина території Франції була захоплена фашистською Німеччиною, а в південній частині – формально продовжувала діяти французька державність, яка знаходилась однак під наглядом Німеччини. З окупацією в 1942 році всієї території Франції, Третя республіка впала.

12. Держава і право Франції періоду Четвертої республіки.

Після визволення Франції від німецьких військ в кінці 1944 року основним питанням політичного життя країни було визначення майбутнього державного ладу. З 1944 по 1946 рік влада у Франції належала Тимчасовому урядові, який здійснював управління країною і підготував проведення Установчих Зборів по прийняттю нової Конституції. В 1946 році, за другої спроби, Установчими Зборами було складено проект нової Конституції, яку згодом затвердив референдум.

Основні положення Конституції 1946р.

- Визнавалися права і свободи людини і громадянина затверджені Декларацією людини і громадянина 1789р. Окрім цього вперше було проголошено рівність чоловіка і жінки, право на отримання посади незалежно від походження, право на організацію профспілок і проведення мітингів тощо.
- Конституція передбачала утворення в країні парламентської республіки.

Парламент складався з двох палат – *Національного Зібрання* та *Ради Республіки*. Національне Зібрання обиралося строком на п'ять років на основі загальних і прямих виборів. Національному Зібранню належало право прийняття законів. Законодавча ініціатива належала депутатам Національного Зібрання та голові ради міністрів.

Рада республіки була палатою територіального представництва обиралася на основі загальних непрямих виборів. Раді республіки належало була уповноважена здійснювати розгляд законопроектів прийнятих Національним Зібранням і повертати їх із зауваженнями до нижньої палати. Однак при відхиленні Національним Зібранням таких поправок, прийнятим вважався перший варіант законопроекту.

Главою держави визнавався *Президент Республіки*, який обирався парламентом терміном на 7 років з правом однократного переобрання. Президент мав бути інформованим стосовно міжнародних переговорів, підписував і ратифікував іноземні договори, здійснював промульгацію законів. Йому належало право відкладального вето, яке долалося більшістю голосів членів парламенту. Президент затверджував найважливіші урядові декрети. Президент був вправі приймати розпорядчі документи, які, однак, потребували обов'язкової контрасигнації з боку голови ради міністрів та відповідального міністра.

Безпосереднє державне управління здійснювала *Рада Міністрів* на чолі з її головою. Голова Ради призначався президентом після парламентських виборів, з урахуванням розстановки політичних сил. Інші члени Ради призначалися Президентом за поданням Голови Ради Міністрів.

Голова Ради Міністрів забезпечував виконання законів, безпосередньо керував усім державним апаратом, здійснював безпосереднє керівництво збройними силами.

Конституція покладала колективну відповідальність на міністрів. Кабінет був підзвітний Національному Зібранню, яке могло його відправити у відставку висловивши резолюцію невдоволення.

Конституція залишила *попередню систему місцевого управління і самоврядування*.

Окрема глава Конституції була присвячена *колоніям*, які визнавалися рівними з метрополією. Було встановлено, що Франція разом з колоніями утворює Французький Союз. Створювався окремий орган у справах колоній –

Асамблея Французького Союзу, який повинен був здійснювати розгляд питань спільних для всього союзу.

Основні риси Конституції 1946 р.

- 1) Була збережена двопалатна система парламенту. Цей факт сприяв стабільності законодавству, оскільки законопроект, який обговорювався в двох органах окремо був більш виважений. Разом з тим, з метою недопущення гальмування законодавчого процесу повноваження верхньої палати була значно зменшені.
- 2) Право приймати закони було надано лише Національному Зібранню, без можливості його делегування будь-яким іншим органам.
- 3) Конституція не передбачала сильну і незалежну від парламенту президентську владу.
- 4) Уряд визнавався фактично залежним від Національного Зібрання.

На протязі 1948-54 років у Франції відбулося ряд Конституційних реформ, в результаті яких значно посилилась роль Ради Республіки в законодавчому процесі та у політичній системі країни в цілому. Також була підсилена влада уряду, перш за все за рахунок незалежності від парламенту.